

BERLİN'DE TURFAN YAZMALARİ ÜZERİNDE ÇALIŞMALAR *

G. HAZAİ

Uzun süre Doğu Türkistan bilimsel araştırmalar için bilinmeyen bir bölge olarak kalmıştı. Araştırmalar hemen de sadece Çin kaynaklarının verdiği bilgilerden yararlanabiliyordu. Fakat XIX-XX. yüzyıllar dönümü bu bölgenin tanınmasında köklü değişiklikler getirdi. Büyük devletlerin politik çabaları arasında ilgi uyandıran bu bölgeye birbiri ardına bilimsel kurullar gönderilmeye başlandı. Bunların amacı, arkeolojik anıtlar, etnografik, coğrafî ve benzer alanlar hakkında bilgi toplamaktı. Asıl planlarda, metinlerin toplanmasına yer verilmemişti. Fakat yerinde yapılan araştırmalar, bu çalışmalar için eşsiz olanaklar sağlayabileceğini gösterdi. Elbette bu gerçek, daha sonraki kurullar için hazırlanan planlarda etkisini gösterdi. İngiliz, Fransız, Alman, Japon, Rus ve Çin bilginlerinin yönettiği kurullar, araştırmalar için eşi görülmemiş değerde bilimsel materyel meydana çıkardı. Bu materyel, Doğu Türkistan tarihiyle ilgili birçok soruyu cevaplandırdığı gibi, kültür tarihi bakımından kendine özgü aracı rolüne ışık tuttu. Asya'nın doğusu ile batısı arasındaki bu geçit kapısında halklar, diller ve kültürler buluşmuşlardı. Ve bunu, Turfan kalıntıları en sadık bir biçimde belgeliyordu.

Şimdi, kültür ve dil tarihi araştırmaları bakımından bu kalıntıların ayrıntılarını incelemek yersiz olur. Sadece birkaç sonucu hatırlamamız yeter. Örneğin, Tohar dilinin keşfini, bu önemli Hint-Avrupa dilinin ortaya çıkarılmasını bu araştırmalara borçluyuz. Türk dili tarihi incelemelerinin temellerini gene bu araştırmalar atmıştır. Orta İran dillerine ait bilgilerimizi aynı şekilde bu araştırmalar artırmıştır.

1902-1914 yılları arasında Albert Grünwedel ile Albert von Le Coq'un yönetimi altında bu bölgeyi dolaşan 4 Alman kurulu Doğu Türkistan kurulları içinde önemli bir yer tutmaktadır. Bunların toplamış olduğu eşsiz değerdeki İran, Sanskrit, Türk, Çin, Tohar vb. metinleri Berlin'deki Museum für Völkerkunde'ye ve oradan da 1920 yıllarında Alman Bilimler Akademisine teslim edilmiştir.

* Türk Dil Kurumunda verilmiş olan bir konferans.

Bu el yazmaları hazinesini en seçkin bilgin kuşakları incelemiştir. Çalışmaları sonucunda Doğu Türkistan halklarının, kültürlerinin ve dillerinin 1000-1500 yıl önceki tarihi önümüze serilmiştir. Ne var ki, sonraki politik olaylar, bütün bütün durdurmamakla beraber pek çok şey vaat eden bu çalışmalarını büyük ölçüde frenlemiştir. Gerçekten bir ekol yaratmış olan bilginler grubu dağılmış, İkinci Dünya Savaşı çıkınca Turfan koleksiyonu materyellerinin kurtarılması gerekmiştir. İşletilmeyen maden ocaklarında saklanan materyel ancak savaştan sonra yeniden Berlin'e getirilmiştir. Ne yazık ki bu arada bu yazmalar kayıplara da uğramıştır.

Materyellerin yeniden ele alınabilecek ve araştırmacıların hizmetine sunulabilecek durum da getirilebilmesi için aradan yıllar geçti. Ne var ki, o zaman da bunları işleyebilecek kişilerin eksikliği ortaya çıktı. Çünkü 1930 yıllarının ünlü araştırmacılarını, 15 yılın olayları, dünyanın dört bir yanına, çeşitli üniversitelere dağıtmıştı. Yani bunların ancak dolaylı olarak yardımları düşünülebilirdi.

1963 yılında Berlin Humboldt Üniversitesinden bir davet aldım. Ödevlerden biri, Turfan Türk metinlerini inceleyebilecek yetenekte gençlerin yetiştirilmesiydi. Alman Bilimler Akademisi aynı zamanda da Turfan araştırmalarını yeniden düzenleme görevini verdi. Tabii, bu çalışmalar için belirli bir hazırlık yapılması gerekiyordu. 1965 yılında Akademinin Doğu Araştırmaları Enstitüsünde Turfan Araştırmaları Grubu kuruldu. Halen de bu grupta bir iranist, iki sinolog ve üç türkolog çalışmaktadır. Grubun bu yapısından da görüleceği gibi, çalışmaların amacı, İran, Çin ve Türk metinlerini düzenli olarak incelemek, başka başka ihtisas alanlarının özel durumundan doğan aktüel ödevleri yerine getirmektir.

Şimdi, müsaadenizle, yapılan çalışmaların bugünkü durumu, sonuçları ve planlar üzerinde duracağım.

Turfan koleksiyonunun İran kısmında aşağı yukarı 4700 kadar çeşitli büyüklükte parçalar bulunmaktadır ve ayrıca bunlarda 8 yazı tipi kullanılmıştır. Metinlerin çoğunluğu Orta İran dönemi dilleriyle yazılmıştır ve Yeni İran döneminden kalmış olanlar pek azdır. Metinler dinî nitelikte olup bu bakımdan Mani, Hıristiyan ve Budist metinler olmak üzere başlıca üç gruba ayrılabilir. Metinler - Türk metinleriyle de yapıldığı gibi - üç görünüme göre, yani yazı, dil ve din temeline dayanılarak sınıflandırılmaktadır. Gerçekte ise kendine özgü kombinasyonlar ortaya çıkmakta ve bunlar da esneklik tanımayan bir sınırlandırmayı doğrulamamaktadır.

Berlin'deki Turfan koleksiyonunun değeri ve önemi, ilk başta, Mani metinlerinin özellikle zengin olmasında kendini göstermektedir. Bu, Orta İran dönemi dillerinin ve bunların dışında Mani bilimlerinin geniş bir şekilde incelenmesine imkân yaratmıştır. Hıristiyan Sogd metinleri grubunun önemi de bundan az değildir. Budist Sogd ve Saka metinleri bu materyelde daha mütevazı bir yer tutmaktadır ve sayıları diğer koleksiyon materyellerine oranla oldukça azdır.

Böylece Berlin koleksiyonunun Mani kısmının ve Mani yazılı Orta İran, Partus ve Sogd metinlerinin uzun zamandan beri bilimsel ilginin merkezinde bulunması ve bugün de hâlâ öyle olması bir rastlantı değildir. Bugünkü araştırma çalışmalarımızın merkezini de bu teşkil etmektedir.

Bütün koleksiyonlarda olduğu gibi, burada da katalog ihtiyacı hakkı olarak ortaya çıkmaktadır. Berlin Turfan koleksiyonunun bütün İran materyelinin kataloğu yoktur. Buna karşılık İran koleksiyonunun en değerli metinler için, yani Mani metinleri için mükemmel bir kataloğu vardır. M. Boyce'un bu seçkin eseri, İkinci Dünya Savaşı sırasında başka yere götürülmüş olan materyellerin tekrar Berlin'e getirilmesinden sonra hazırlanmıştır.

Metinlerin incelenmesinde, ilk başta filolojik çalışmaların sonuçlarını gözden geçirdiğimiz zaman, F.W.K. Müller, W. Lentz, F.C. Andreas, W.B. Henning gibi şahsiyetlerin adları ile karşılaşırız. İran Turfan metinlerinin incelenmesinde bu değerli bilim adamları temelleri atmışlardır.

Yayımladıkları birçok mükemmel metin açıklamaları gerçekten büyük bir önem taşıyorsa da, materyelin hacmini dikkate alırsak, çalışmalarını bitirilmiş saymaktan henüz uzak olduğumuzu görebiliriz.

Yayımlanmış, ve yayımlanmamış materyeller arasındaki oranı görmek amacı ile 1966 yılında Turfan koleksiyonunda küçük bir tarama yaptık. İran metinlerinde, şu sonuca vardık: 3000 kadar Mani yazısı ile kaleme alınmış İran metinlerinin % 17'si tamamen ve % 11'i kısmen yayımlanmıştır. Yani daha % 72'si yayımlanmamıştır.

Bu sayının da gösterdiği gibi, eski kuşaklar ancak ağır öncülük görevini yüklenmişlerdir ve ödevlerin büyük çoğunluğunu yerine getirmek, bugünün ve geleceğin kuşaklarına düşmektedir.

Şimdiki incelemelerin temelini filolojik çalışmalar teşkil etmektedir. Tabii bu çalışmaların amacı, alınacak sonuçlarla dil, din ve edebiyat tarihi ile kültür tarihi bilgilerimizi organik olarak tamamlamaya devam etmektir.

Turfan Araştırma Grubunun iranist üyesi W. Sundermann, şimdiye kadar birkaç küçük inceleme yayımladığı gibi, daha başka Mani metinlerini de yayımlamaya hazırlanmaktadır. Aynı zamanda da, daha önceki metin açıklamalarını yeniden gözden geçirip sürekli olarak yayımlamayı tasarlamaktadır. Bütün araştırmacıların materyeli daha derin olarak inceleyebilmesi için en elverişli olanaklar sağlayacak olan faksimileler de her durumda bu yayımlara eklenecektir.

Bundan başka, Orta İran ve Partus Turfan materyelini gramer bakımından düzenli olarak işlemeyi de tasarlıyoruz. Eksiksiz olmasına gayret edeceğimiz bir sözlük ile bir analitik dil indeksi bu çalışmalara temel teşkil edebilecektir.

Bütün bunlardan görüldüğü gibi, çalışmaların merkezinde materyeller bulunmaktadır. Ve bugün materyellerin % 72'si daha yayımlanmamışken, bunun başka türlü olması da beklenemez. Öte yandan, bu materyellerin işlenmesini ele alan çalışmaların, çeşitli ihtisas alanları için bir sıra yeni veriler getireceğine ve gelecekteki sentezlere katkıda bulunacağına da şüphe yoktur.

Turfan koleksiyonunun sayı bakımından oldukça önemli bir kısmını Çin metinleri teşkil etmektedir. Bu parçaların sayısı 6000'i bulmaktadır. Fakat diğer parçaları da, yani bir tarafında yalnızca Çince öteki tarafında başka bir dilde – çoğunluk Türkçe – kaleme alındığı belgeleri de dikkate alırsak, bu sayı önemli ölçüde artar. Bu gibi hallerde, çoğunluk, yabancı dildeki metinlerin daha ilerideki bir tarihte Çince metinlerin arka sayfalarına geçirilmiş olduğu görülmektedir. Kâğıt pahalı bir nesne olduğundan, Çince metinlerin boş olan arka sayfaları yazmak için kullanılmıştır.

Metinlerin büyük çoğunluğu Budist niteliktedir. Küçük bir kısmı ise Budist olmayan eserlerden alınmış metin parçalarından, resmî belgelerden ve çeşitli konulardaki dünyevî metinlerden ibarettir. Aralarında tarihleri kesinlikle tespit edilebilecek metinler pek az çıkmaktadır. Fakat türlü formal kriterlere dayanarak, en eski metinlerin aşağı yukarı milâttan sonra IV -VI. yüzyıllarda yazılmış oldukları sonucu çıkarılabilir. Metinlerin büyük çoğunluğu ise VII - VIII. yüzyıllarda yazılmıştır. Aralarında IX - XI. yüzyıllardan kalma metinlere, hatta modern çağlardan kalma ve nadir sayılabilecek bir iki materyele de rastlanmaktadır.

Turfan metinlerinin incelenmesi sırasında üzerinde en az durulan Çin parçaları olmuştur. 1920 yıllarında bir Koreli bilgin bunları incelemişse de,

küçük bir tanıtma yayımlamaktan öteye geçmemiştir. Çalışmaların yayımlanmamış olan kısmı, ki bunlar her halde katalog kısımları olacak, İkinci Dünya Savaşı sırasında yok olmuştur. 1963 yılında koleksiyon materyelini gözden geçiren Japon sinoloğu A. Shimazaki bunlara dayanarak geçici bir çalışma çizelgesi hazırlamıştı. Bu bilgin her şeyden önce Budist olmayan tarihsel nitelikteki materyeli ele almıştı.

Turfan Araştırma Grubunda ilk ödev olarak bütün materyelin katalogunun çıkarılmasını ve Budist olmayan metinlerin sistematik bir şekilde yayımlanmasını amaç edindik. Bu görevleri sinologlarımız (Th. Thilo und G. Schmitt) üzerlerine aldılar.

1966 Ravello Altayistik Konferansında bu sorun Japon meslektaşlarla aramızda esaslı bir tartışma konusu oldu. Japon meslektaşlarımız bu çalışmalara bu tür metinlerde ihtisası olan tecrübeli bir Japon Budizm uzmanının da katılmasını tavsiye ettiler, bunun çalışmalara büyük katkısı olacağını söylediler. 1968 yılında Kyoto'daki Ryukoku Üniversitesinden Prof. Inokuchi Taijun'u 5 ay kalmak üzere Berlin'e çağırma imkânını bulduk ve kendileri bu çağırışı sevinçle kabul ettiler.

Prof. Inokuchi Taijun'un bu çalışmalara katılması, çalışma hızını olağanüstü ölçüde artırdı. Böylece yıllar sürecektir çalışmalarını kısa bir süreye indirebildik. Katalogun ilk fasikülünü 1971'de baskıya vereceğimizi umuyoruz.

Prof. Inokuchi Taijun'un ziyaretini iade etmek üzere aynı yıl ben de kısa bir inceleme gezisinde bulunmak üzere Japonya'ya gittim. Bu sırada aramızdaki iş, birliğini daha derinleştirmek ve birinci planda Kyotolular olmak üzere Japon meslektaşların diğer aküel planlara yardımlarını sağlamak imkânları da açıldı.

Son olarak, müsaadenizle, hepimizi en çok ilgilendiren materyelden, Turfan koleksiyonunun Türkçe bölümünden kısaca bahsetmek istiyorum. Koleksiyonun bu bölümünde 8000 kadar metin parçası bulunmakta ve sayıca başka koleksiyonlardaki Türkçe materyeli çok gerilerde bırakmaktadır.

Bu metinlerin büyük çoğunluğu Uygur yazısı ile yazılmıştır. Ayrıca bu metinler arasında Sogd, Brahmi ve Mani yazısı ile kaleme alınmış olanları da bulunmaktadır. Mani Türkleri her iki yazıyı, yani hem Uygur hem Mani yazısını, metinleri kaleme alırken aynı ölçüde kullanmışlardır. Koleksiyonda bunların dışında, kuriyozum denebilecek nitelikte, Runa harfleri ile, Süryanî ve Tibet yazısı ile yazılmış parçalar, hatta hpcags-pa yazısı ile kısa bir not da bulunmaktadır. Başlı başına yazılar dahi belgelerin muhtemel muh-

tevasına, din bakımından köklerine belirli derecede ışık tutmaktadır. Hatta yukarıda gördüğümüz gibi bazı sapmalar olsa bile.

Metinlerin büyük çoğunluğuna tarih atılmamıştır. Bu yüzden tam tarihlerini tespit etmek olağanüstü güçtür. Metin kolofonlarının bulunduğu kesimlerde on iki hayvan takvimine göre verilen tarihlerin çözümü de şüphesiz basit bir iş değildir. Bazı yardımcı bilim kollarındaki araştırmaların bu işte bize muhtemelen yardımcı dokunacaktır. Kâğıt tarihi ile ilgili incelemeler, ayrıca iki dilli (Çince-Uygurca) metinlerde Çin yazı şekillerinin tam tarihlerinin tesbiti, kronolojik araştırmalar için daha sağlam bir dayanak sağlayacaktır. Japon sinolog meslektaşlarımızla gerçekleştirmekte olduğumuz işbirliğinin gelecek çalışma alanlarından biri, işte bu problem kompleksinin incelenmesi olabilir.

Şimdiye kadar benimsenmiş olan kronolojik tasavvurlara göre Mani-Türkçe metinler ile en eski Budist metinler muhtemel olarak VIII - X. yüzyıllardan kalmıştır. Budist metinlerin çoğunluğu, ayrıca dinî olmayan nitelikteki metinler (belgeler, mektuplar vb.) muhakkak ki X - XIII. yüzyıllarda yazılmıştır. Bundan başka daha sonraki yüzyıllardan kalma metinler de bulunmaktadır.

Bu anıt materyellerinin dil ve kültür tarihi bakımından önemini ayrıca belirtmemize lüzum yoktur. Bu metinlerin önemli bir kısmı Türk dillerinin en eski yazılı anıtları sayılabilir, ancak Orhon ve Yenisey yazıtları bunlardan daha eskidir. Bu materyel, Türk dili tarihi araştırmaları için eşsiz bir hazine olduğu gibi, aynı zamanda da Tarım vadisinin adı geçen devirdeki kültürel-tarihsel ilişkilerine ışık tutmakta ve din tarihi araştırmacıları hesabına da küçük sayılmayacak yenilikler ihtiva etmektedir.

Öncü çalışmaları yürütmüş olan türkologlar kuşağının yayımlarını burada ayrıntıları ile gözden geçirmek lüzumsuzdur. F.W.K. Müller, A. von Le Coq, W. Bang, A. von Gabain ve R. Arat gibi büyük bilginler kuşağına türkolojinin neler borçlu olduğu bilinmektedir. Bu bakımdan bu bilginlerin bıraktığı mirasın elbette önemli bir rol oynadığı günümüze dikkatlerimizi çevirmemize müsaadelerinizi rica edeceğim.

Burada da haklı olarak karşımıza şu soru çıkmaktadır: Turfan koleksiyonunun Türkçe bölümünde yayımlanmış olan materyellerin oranı nedir? Materyalin bütününe göz önünde tutarak gelecekteki araştırmalardan neler bekleyebiliriz?

Materyelin sistematik olarak düzenlenmesi sırasında bu bakımdan bir değerlendirme yapmayı denedik. İhtiyatlı tahminlere dayanarak diyebiliriz

ki, yayımlanmış olan materyel aşağı yukarı koleksiyonun % 20'si kadarını tutmaktadır. Fakat bu sayıya şunları da eklememiz gerekir: Yayın bakımından en iyi durumda olanlar Mani metinleridir. Bunların hemen bütün parçaları artık yayımlanmıştır ve daha yayımlanmamış olanlar buna kıyasla pek önemsizdir. Budist hatıraları grubunda durum başkadır. Her ne kadar en önemli olan birbiriyle bağlantılı metinler artık açıklanmışsa da, yayımlanmamış olan metinlerin oldukça hacimli bir grubunda pek önemli birçok metin henüz açıklanmış değildir. Bunlar arasından *Altun yaruk* metnini burada hatırlatmamız yeter. Berlin koleksiyonunda bu metin beşten fazla el yazısı kapsamaktadır. Bunların dışında daha birçok metin ya da parçanın yayımlanmasına daha sıra gelmemiştir.

Kurziv yazılı metinler grubunda yapılacak çok iş vardır ve bu grupta Budist metinlerle birlikte dünyevî metinler, mektuplar, iktisadî nitelikte yazılar da yer almaktadır. Bu gruptan ancak büyük hacimde birkaç hukukî yazı yayımlanabilmiştir ki, bunların revizyonunun da artık zamanı gelmiş olsa gerektir.

Bütün bunlara bir de materyel hakkında ayrıntılı bir kaydımız, katalogumuz olmadığını eklemeliyiz. Koleksiyonun, aşağı yukarı 700 parçadan ibaret küçük bir kısmı İkinci Dünya Savaşından sonra Batı Almanya'da bulunmaktadır. Prof. Şinasi Tekin bu bölümden geçici bir çalışma katalogu yapmıştır. Fakat çok daha hacimli olan Berlin materyeli üzerinde böyle bir müşahede imkânımız yoktur.

1963 yılında koleksiyonla yakından ilgilenmeye başladığımda ve daha sonra 1965 yılında adı geçen Turfan Araştırma Grubu kurulduğunda, yeni bir inceleme programının hazırlanması gereği gündeme geçmiş oldu. Bu çalışmalar için gerekli kadro üniversite öğrenimleri sırasında ihtisaslarını bu alanda yapan iki öğrencime Alman Bilimler Akademisinin iş vermesiyle sağlanmıştır.

Birinci ödev materyelin düzene sokulması, savaşın yol açtığı zararlarının tesbiti, yeni bir işaret sisteminin uygulanması oldu. Bu materyalin eski kazı işaretlerine göre işlenmesi artık mümkün değildi. Bunu daha iyi belirtebilmek için şu kadarını hatırlatayım ki, yayımlanmış olan bazı yazı gruplarının eski sisteme dayanılarak aranması bile en büyük güçlükleri yaratıyordu. Bilimsel programın hazırlanmasına ise ancak bu ödevin yerine getirilmesinden sonra sıra gelebilirdi.

Temel sorun, dinî dayanağı ile her şeyden önce de Budist ve Çin dayanağı ile ilişkiler sorunuydu. Metinlerin anlaşılması ve açıklanabilmesi için

Çin Budizminin iyice bilinmesi kaçınılmaz bir zorunluluktur. İncelenmekte olan Uygur metinlerine tekabül eden Çince asıllarını Budist kanunundan bulup çıkarmamıza işte bu bilgiler imkân vermektedir. Bu durum, açıkça görülüyordu ki, yıllar boyunca türkoloji açısından “yardımcı bilimlerden” sayılan öğrenimleri grup üyelerinin devam ettirmelerini gerektirirdi. Öte yandan bu, elle tutulur sonuçların ancak uzak bir gelecekte alınabileceği anlamına gelirdi. Oysa türkolojinin evrensel yararı bakımından eldeki materyellerin yayımlanmasının hızlandırılması gerekiyordu. Bu yüzden – bilimsel ölçüye zarar getirilmeden – materyelin elden geldiği kadar çabuk işlenmesini sağlayacak yolları aramamız gerekti.

Denemenin temel direği gerek memleket içinde gerek uluslararası ölçüde bir işbirliğinin kurulması oldu. İki sinolog meslektaşın Turfan Araştırma Grubuna katılmaları, sadece Çin metinlerinin işlenmesi doğrultusunda ilerleme sağlanması amacına değil, aynı zamanda Uygur metinlerinin Çin dayanaklarının aydınlatılması işinde türkologlar için gerekli yardımın sağlanmasına da hizmet ediyordu. Bu türkoloji-sinoloji işbirliği Japon meslektaşımız Prof. Inokuchi Taijun’un çalışmalarına katılması ile özellikle kuvvetlendi.

İlk tecrübeler kesinlikle olumlu sonuçlar verdi ve bu yolda ilerlenebileceğini doğruladı. Burada müsaadenizle yayıma hazırlanan bir Budist metninin işlenmesinin tarihçesini hatırlatmak istiyorum. Birçok yazma parçasından ibaret olan genişçe bir Budist metnini işlemek üzere seçip ayırdık. Metnin orijinali bilinmiyordu. Bu yüzden ancak türkoloji bilgilerimize ve bir de şimdiye kadar elde edilmiş, edebiyat tecrübelerine dayanabiliyorduk. Bu yolla hazırlanan ve elbette geçici denilebilecek tercüme ve enterpretasyona dayanarak, bu ihtisas alanının Avrupa’daki en seçkin temsilcilerinin de görüşlerini rica ettik. Pek çok yararlı tavsiyelerde bulundular, fakat temel soru, yani metnin Çince aslının Budist kanonundan bulunup çıkarılması, cevapsız kaldı. Buna rağmen, Prof. Inokuchi Taijun’un Berlin’deki çalışmaları sırasında bu sorunun cevabını buldu. Ve profesörün yardımları sonucunda anlaşıldı ki, elimizdeki metnin aslı, Vajracchedika-sutra Kumarajiva tarafından hazırlanmış, Çince tercümesinin Tunhuang’da çıkarılmış olan bir apokrif varyasyonudur. Elimizdeki metnin ona tekabül eden Çince metinle karşılaştırmasına ise sinolog meslektaşlarımız yardım ettiler. Bu metin yakında *Türkische Turfantexte*’nin XI. fasikülü olarak yayımlanacaktır.

Tabii, bu tecrübeler sonucunda, bundan önceki uygulamaların tersine, çalışmaların hızlandırılması yararına geçici ve çalışma nüshası sayılabilecek

metin tercümelelerinden daha çok hazırlanması ve bunların yetkili Budizm uzmanlarına verilmesi görüşüne temayül etmekteyiz. Bu tercümeleler, karşılaştırmaları yapabilmek için uzmanlar hesabına elverişli bir hareket noktası olabileceği gibi, bunun başarı ile gerçekleştirilmesi halinde türkologlar hesabına da paha biçilmez bir yardım olur. Öyle sanıyorum ki, bu metot, metinlerin araştırılmasını ölü noktadan hareket ettirecek ve yetkili uzmanların görüşlerini belirtmeleri ve tartışmaları yolu ile türkoloji için böylesine değer taşıyan dil anıtları statüsünü kesinlikle aydınlığa kavuşturma olanaklarını yaratacaktır.

Geçen dört yıl içinde meslektaşım P. Zieme ve ben, birkaç inceleme yayımladık. Bunların dışında ortak çabalarımızla hazırladığımız monografi, sürdürmek istediğimiz mütevazi bir başlangıçtır.

Burada bu incelemenin türkoloji ile ve birinci planda da dilcilikle ilgili birkaç görüntüsü üzerinde duracağım.

Çalışmalarımızda Türk dili tarihi araştırmalarının gereklerini ve görüş açılarını göz önünde bulundurduk ve metinlerin yayımlanması sırasında, her şeyden önce bunu belirtmek istiyoruz. Amacımız, belirli yazı gruplarının birlikte incelenmesidir. Böylece, bugüne kadar bilinen Eski Türkçe hakkındaki dil görüntüsünü gerek kronolojik gerek bölgesel olarak daha ayrıntılı bir duruma getirmeyi deneyeceğiz. Zieme'nin Mani metinleri dili hakkında bugüne kadar yayımlanmış ve yayımlanmamış bütün metinleri göz önünde bulundurarak hazırladığı geniş eseri bu amaca yönelmiştir. Bütün sözlük ve morfem indeksi ile birlikte yayımlanacak olan bu inceleme bu anıtların dili ile ilgili tasavvurlarımızı esaslı bir biçimde değiştirmiştir.

Elimizde bulunan metinlerin yayımlanması alanında 1970 yılları boyunca öyle bir ilerleme sağlamak istiyoruz ki, bu bize 1980 yılları başında bir gramer denemesi yapmak ve Turfan Türk metinlerinin aşağı yukarı kesin sayılabilecek bir sözlüğünü hazırlamaya başlamak olanağını verebilsin.

Bu çalışmalarımızda yabancı meslektaşlarımızın yardımlarına da güveniyoruz. Koleksiyon bundan böyle de emirlerine amadedir. Bu alanda birçok güven verici belirtiler vardır. *Türkische Turfantexte*'nin XII. cildi artık baskıdadır ve bu sayıda K. Röhrborn *Kšanti qulğuluq nom* diye bilinen ağıtları incelemektedir. Türkolog meslektaşımız I. Meyer de buna benzer bir metin üzerinde çalışmaktadır. Bu incelemesi *Türkische Turfantexte*'nin XV. fasikülü olarak yayımlanacaktır. XIII. fasikül Türk meslektaşımız Semih Tezcan'ın, XIV. fasikül ise Japon meslektaşımız N. Yamada'nın inceleme-

lerini kapsayacaktır. Tezcan bir Avadana metni üzerinde, Yamada ise iktisadî-hukukî belgelerin yeni bir baskısı üzerinde çalışmaktadır.

İster yabancı meslektaşların çalışmaları olsun ister kendi çalışmalarımız, bütün yayımlar gelecekte bütün faksimile materyeli ile birlikte yayımlanacaktır. Burada şimdiye kadarki uygulamalardan ayrıldığımızı biliyoruz. Faksimilenin yayımlanmasının bilimsel tartışmalara, enterpretasyonun mükemmelleştirilmesine sadece metinlerin yayımlanması halinden çok daha geniş olanaklar vereceği düşüncesindeyiz. Turfan koleksiyonunun İkinci Dünya Savaşı sırasında uğradığı zararlar, ki bu birinci planda Türk ve İran metinlerini kayba uğratmıştır, bu ilkedен ayrılmamız gerektiğine dikkatimizi çekmektedir.

Bu konuda daha ileri adımlar da atmak niyetindeyiz. Bu arada eski yayımları, F.W.K. Müller, A. von Le Coq, A. von Gabain'in incelemelerinin yayımlanmamış olan faksimilelerini de yayımlamayı tasarlamaktayız. Bu faksimile fasikülleri büyük bir ihtimalle adı geçen incelemelerin reprint baskılarından sonra çıkacaktır. Böylece bu materyel bütününüyle araştırmacıların emrine sunulmuş olacaktır.

Bu konuşmamı burada bitirmek istiyorum. Amacım Turfan metinleri üzerindeki birkaç yıllık çalışmalarımız hakkında sizlere bir fikir vermektir. Meslektaşlarımızın, planlarımız ve metotlarımızla ilgili eleştirmelerini esirgemeyeceklerini ve böylelikle ilerdeki çalışmalarımız için yararlı sonuçlar çıkarabilmemize yardımcı olacaklarını umuyorum.